een antwoord in duizend woorden

Welke schrijver is nog bang voor de actualiteit?

Jamal Ouariachi
is schrijver. Hij woont in Amsterdam.

In zijn laatste bij leven gepubliceerde roman, *Nemesis* (2010), beschrijft Philip Roth de polio-epidemie die in de Verenigde Staten tekeerging in de zomer van het oorlogsjaar 1944. Het is een schoolvoorbeeld van epidemieliteratuur en nu ik het boek herlees in dit coronajaar 2020, is er veel herkenning. Er wordt aangedrongen op handen wassen, gezinnen moeten in quarantaine, er zijn sterfgevallen, er is de groeiende verontwaardiging over het overheidsbeleid. Er heerst angst, maar ook zet men koppig het dagelijkse leven voort: sporten, naar de kapper gaan, winkelen. En helaas zien we ook de zoektocht naar een zondebok: in de Joodse wijk waar *Nemesis* zich afspeelt worden Italianen uit een andere wijk aangewezen als polioverspreiders. Onwillekeurig denk je aan de echo daarvan in 2020: president Trump die consequent spreekt van het 'China virus'. In Nederland wees afgelopen week de extreemrechtse politicus Geert Wilders er fijntjes op dat de ic-afdelingen dezer dagen vooral vol liggen met niet-westerse allochtonen.

(155)

Dit jaar stond de literatuur van de epidemie weer volop in de belangstelling. Tijdens de eerste lockdown greep men gretig naar Camus' *De pest* en Boccaccio's *Decamerone*. Begrijpelijk misschien: hier is de literatuur van vroeger leidraad voor het heden, of troost, of bron van berusting. Of paradoxaal escapisme. Verwarrender vond ik de haast waarmee allerlei hedendaagse schrijvers zich op de coronapandemie stortten. De coronaliteratuur is in een paar maanden tijd bijna tot een genre uitgegroeid. Wat voegen die schrijfsels toe aan de tsunami van dagelijkse nieuwsberichten, fastfoodopinies, ál te stellige analyses, het geprevel van zelfbenoemde profeten? Verdampt hier niet de scheidslijn tussen fictie en werkelijkheid?

Ik moest denken aan 'Tegen de literaire quarantaine', de Kellendonklezing uit 2006 van wijlen Joost Zwagerman. Hij beklaagde zich daarin over de smetvrees die er binnen de Nederlandse letteren lijkt te bestaan ten aanzien van de actualiteit. Terwijl in de Verenigde Staten kort na de terroristische aanslagen van 11 september 2001 het fenomeen 'post-9/11 novel' opgeld deed, leek men in de Nederlandstalige letteren beducht voor een dergelijke besmetting met 'het dagelijks nieuws'. Zwagerman haalde een aantal jonge schrijvers aan die destijds de vraag kregen voorgelegd: 'Wat zal de invloed van de moord op Theo van Gogh zijn op de Nederlandse literatuur?' De jonge schrijvers schatten die invloed laconiek in als beperkt. 'Nihil', antwoordde Arnon Grunberg zelfs.

(375)

Terugblikkend hebben die schrijvers wel en niet gelijk gekregen. Ze verschenen wel degelijk, de romans waarin de moord op Van Gogh doorklinkt: neem alleen al *Het gestolen leven* van Theodor Holman, of het hysterische *VSV* van Leon de Winter, waarin Van Gogh als beschermengel wordt opgevoerd. Maar het lijken incidenten. De literatuur is door die moord niet ingrijpend veranderd.

Begin 2011 kreeg ik het verzoek een bijdrage te leveren aan de essaybundel *WTF?! Volwassen worden na 11 september*, samengesteld door Hassan Bahara en Patrick Pouw. Ik besloot voor dat stuk te onderzoeken welke impact het tijdperk van het islamitisch-geïnspireerde terrorisme op de recente Nederlandse literatuur had.

'Wat zal de invloed van de moord op Theo van Gogh zijn op de Nederlandse literatuur?' 'Nihil', antwoordde Arnon Grunberg

Ik sloeg er een aantal recente romans op na van jonge schrijvers als Christiaan Weijts, Maurice Seleky, Joost de Vries en Iris Koppe. En ja hoor, in elk ervan speelde 9/11 een rol van meer of minder groot belang (meestal minder). *Donderhart* van de betreurde Thomas Blondeau concentreerde zich op de nasleep van de aanslagen in Londen in juli 2005, en eerlijk gezegd was ook in mijn eigen debuutroman uit 2010 een rol weggelegd voor een pervers soort zelfmoordterrorisme.

Zwagermans 'literaire quarantaine', zo die ooit werkelijk had bestaan, leek in 2011 definitief opgeheven. Schrijvers waren allang niet meer bevreesd hun tengels te branden aan kwesties uit de actualiteit. Wel viel me op dat de importantie van Grote Gebeurtenissen uit het dagelijkse nieuws over het algemeen toch vrij marginaal was in de boeken die ik las. Veel invloedrijker waren de relatief nieuwe communicatiemiddelen van onze tijd. E-mails, chats, sms'jes, gemiste oproepen — je vindt ze in bijna elke contemporaine roman wel terug, soms vervullen ze zelfs een sleutelfunctie binnen de plot.

Die invloed verschilt fundamenteel van de invloed van bijvoorbeeld de aanslagen van 9/11. Internet voor het grote publiek spoelde begin jaren negentig aan op het Europese continent, maar het was niet die gebeurtenis op zichzelf die ingrijpend was, voor zover je al van één gebeurtenis kunt spreken. Wat werkelijk van invloed zou blijken, was de geleidelijke machtstoename van de nieuwe communicatiekanalen. Stapje voor stapje groeide de invloedssfeer, kleinschalige start-ups en studentenprojectjes ontpopten zich op den duur als de wereldwijd heersende mammoetbedrijven die we tegenwoordig kennen onder namen als Google, Facebook en Twitter. Geen gebeurtenis, maar een proces.

De grote thema's die een bepaald tijdperk definiëren zijn zelden opgehangen aan enkelvoudige gebeurtenissen. Dat geldt ook voor het tijdperk van het islamistisch terrorisme. Hoe afschuwelijk ook, 9/11, de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh, de aanslagen in Londen, Madrid, Brussel, Parijs, Nice: het waren gebeurtenissen in een klimaat dat al aan het rijpen was lang voordat de eerste druppel bloed vloeide. Die gebeurtenissen waren niet het begin van een periode, maar een symptoom ervan.

(823)

Hier ergens, in het verschil tussen gebeurtenis en proces, ligt de verklaring voor de moeite die ik heb met die premature coronaliteratuur. De pandemie was in de eerste maanden in wezen niets meer dan een handvol gebeurtenissen. Gebeurtenissen die in sommige gevallen, ondanks alle zieken en doden, tot een vreemdsoortig optimisme leidden: als alles eenmaal achter de rug was, zouden we, wijs geworden, eindelijk eens werk gaan maken van klimaatdoelen en ongelijkheid in de wereld!

Maar nee, juist toen de lockdowns in heel Europa stapje voor stapje werden opgeheven, begon de mensheid haar ware aard te tonen. Koppig, vatbaar voor misleiding. Kinderachtig. Paranoïde. Lomp. Egoïstisch. Laks. Vijandig. Wanhopig.

Terwijl ik dit schrijf is in Nederland net een nieuwe, gedeeltelijke lockdown afgekondigd. Geen idee welke wendingen in het coronaverhaal de komende tijd ons zal brengen. Het proces is nog lang niet te overzien. Nu pas, nu we heel andere zorgen aan ons hoofd hebben, is het misschien tijd voor een werkelijk interessante roman over 9/11.

(1000)

© Emma Vanhille

Afwisselend zoeken Jeroen Olyslaegers, Charlotte Van den Broeck en Jamal Ouariachi in 1000 woorden een antwoord op een eigen actuele vraag.